

Dimény-Haszmann Orsolya

EGY ÉRTELMISSÉGI ÉLETPÁLYA ÉS ELŐZMÉNYEI A 20. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN, MAGÁNJELLEGŰ IRATOK TÜKRÉBEN

1. A kutatás tudományos kontextusa, elméleti kerete, források, módszerek

1.1. A kutatás tárgya, témaválasztás

Az alábbi elemzés átfogóbb kutatás szerves része, amely a csernátони Haszmann Pál Múzeum történetével foglalkozik, vizsgálva alapításának körülményeit, megnyitásának előzményeire és működésének első évtizedeire való kitekintéssel.¹

A csernátони múzeum 1973. február 25-én nyitotta meg kapuját a Damokos Gyula-kúriában és annak parkjában, illetve kertjében. Alapítójáról, Haszmann Pálról 1999-ben nevezték el. A törzssanyagot a múzeomalapításkor Haszmann Pál (1902–1977) pedagógus és Haszmann Pálné Cseh Ida (1909–2003) magángyűjteménye képezte. Ma öt nagy kiállításcsoport tekinthető meg az intézményben: a szabadtéri múzeum székely házakkal, székelykapukkal, temetővel, méhészeti kiállítással; az öntöttvas-művesség emlékeit bemutató kályhamúzeum; az Erdély-szerte egyedülálló mezőgazdasági szerszám- és gépgyűjtemény; a technikatörténeti kiállítás; a Damokos-kúriában – a múzeum főépületében – az alapkiállítás. A múzeummal „egy fedél alatt” működik a Csernátони Népfőiskola, amely áprilistól októberig fogadja a hagyományos mesterségek – fafaragás, bútorfestés, nemezelés, székelykapu-építés stb. – megismerésének lehetőségével élni kívánó fiatal alkotók százait.

Az 1973-ban alakult intézmény számomra mélyen családi vonatkozású, alapítója nagyapám, Haszmann Pál igazgató-tanító, tanár volt. A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* vonatkozó szócikke így összegzi életútját, pályaképét:

„Haszmann Pál (1902. május 20., Kommandó – 1977. szeptember 13., Csernátон) – helytörténész. Ifj. Haszmann Pál, József és Lajos apja. Négy gimnáziumi osztályt Kézdivásárhelyen, tanítóképzőt Sepsiszentgyörgyön, Székelykeresztúron és Csík-

somlyón végzett (1921). Kézdikőváron és Zabolán, majd 1934-től Csernátонban tanító, iskolaigazgató, később körzeti tanfelügyelő nyugdíjazásáig (1966). Összegyűjtötte a faluja múltjára vonatkozó adatokat, régészeti ásatásokon vett részt; gazdag történeti és néprajzi gyűjteményéből megalapította a csernátони tájmúzeumot 1973-ban (...). Néprajzi és falutörténeti írásait a *Megyei Tükör*, *Aluta*, *Ifjúmunkás*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Művelődés*, *A Hét*, *Tanügyi Újság* és *Előre* közölte. Csernátон község helyneveiről és neves családjairól készült munkái, a községről írt monográfiája kéziratban. Szénrajzportréját Cseh Gusztáv készítette el (1977); emlékére írta Magyarai Lajos *Csernátони merengés* c. költeményét (1980).”²

Kutatói nézőpontom ennek következtében hangsúlyosan belső, családi indíttatású, de a személyes körből származó ismeretek mellett érvényesítek egy külső nézőpontot is, kiegyensúlyozva ezt a sajátos helyzetet, feloldva a benne-lét potenciális csapdáját a téma vizsgálata, elemzése terén. A vonatkozó, előzetes tudásom történetfoszlányokat őrzött, mozaikkockákat, amelyek a kutatás végére formálódtak egységes narratívává. Kutatásom némileg fordított irányban működött: előbb rendelkeztem a mélyebb rétegek ismeretével, a külvilág számára rejtett tartalmakról való tudással, amelyekhez hivatalos iratok, dokumentumok segítségével elkészítettem a kutatás során egy háttérelmézést, kontextust rendelve ezzel a családi, illetve a kollektív emlékezet által megőrzött történetekhez.

A múzeum a megnyitása óta eltelt évtizedek alatt vidéki helytörténeti gyűjteményből számottevő kulturális intézménnyé, a szűkebb és tágabb régió meghatározó közművelődési mozgalmának szereplőjévé és szervezőjévé vált. Ez indokolta témaválasztásomat és kutatási célokat: megvizsgálni az indulástól a tényleges intézménnyé szerveződésig, funkcionális vetületében is az intézmény történetét, rávilágítva az

¹ DIMÉNY-HASZMANN Orsolya 2021a.

² RMIL, II. Vö. [https://mek.oszk.hu/03600/03628/html/h.htm#HaszmannP%C3%A1l\(Kommand%C3%B3,1902.m%C3%A1j.20.-1977.szept.13.Csern%C3%A1ton\)](https://mek.oszk.hu/03600/03628/html/h.htm#HaszmannP%C3%A1l(Kommand%C3%B3,1902.m%C3%A1j.20.-1977.szept.13.Csern%C3%A1ton)) (utolsó letöltés: 2022.05.11.; kiemelések a jelen évkönyv formai apparátusához igazítva). – Haszmann Pálnak és feleségének, Haszmann Pálné

Cseh Idának hat gyermeke született, közülük ötön érték meg a felnőttkort. Az ötödik testvér, Magdolna is fiatalon elhunyt. A lexikonok leggyakrabban a három fiút, Pált, Józsefet, Lajost említik, akik otthon maradtak, folytatva édesapjuk munkáját. Nővérük, Éva Kolozsváron él.

adott korszak kulturális életének, ilyen szempontú közösség-szervezésének működési mechanizmusaira. A kutatás beleilleszkedik abba a romániai kutatási vonulatba, amely 1989 óta folyamatos jelleggel tárja fel az erdélyi és a romániai magyar kutatás- és intézménytörténeti előzményeket és összefüggéseket.³ Másrészt, szűkebben, azokhoz a kolozsvári kutatásokhoz kapcsolódik, amelyek kollektív és individuális életpályák és élettörténetek, valamint az íráshasználati gyakorlatok vizsgálatával elemzik a 20. századi társadalmi és kulturális történéseket.

A fő témát, az intézménytörténetet az alapító Haszmann Pál életpályájának vizsgálatával szervesen összekapcsolva tartottam érdemesnek taglalni, amelynek megírásához kétfajta forrástípust használtam, egyik a Haszmann család által megőrzött, Haszmann Pál okmányait, bizonyítványait, kinevezéseit stb. tartalmazó dossziék sora, ezeket vizsgáltam meg az 1912–1963 időszakra vonatkozóan.

„A kultúra – állapítja meg a vonatkozó szakirodalom elemzése alapján Keszeg Vilmos – nem anyagi, hanem anyagi jelenségek kognitív rendszere.”⁴ Nem csupán az iratok a maguk tárgyi mivoltában, vagy tartalmuk, tipológiai rendszerük fontosak, hanem az is kikövetkeztethető és kikövetkeztetendő, hogy mit gondolnak az írásról és az írott dokumentumokról azok használói/termelői, és ebből adódóan hogyan viszonyulnak hozzá.⁵

A vizsgált személyi iratok esetében a tudatos megőrzésnek vagyunk tanúi, a felhalmozott iratoknak egyrészt funkcionális, másrészt identitásképző, identitás-felmutató szerepük is volt. Haszmann Pál tanítói/tanári pályafutását átszövik a dokumentumok, amelyek a vizsgálat középpontjában állnak, megrajzolva életpályájának ívét. Ezekre is érvényes, hogy a családi kapcsolatok folyamatossága az ajándékokon vagy örökségen keresztül fejeződik ki. Mindkettőnek van anyagi oldala: az érték, amely fontos, amely hozzájárul a megajándékozott vagy az örökös anyagi jólétéhez és vágyainak jövőbeli teljesüléséhez, ugyanakkor szimbolikusak is, mert az egybetartozást, identitást és a kötelező felelősséget fejezik ki.⁶ A vizsgált iratok családi örökség, az utódok számára szimbolikus jelentéssel, identitásörző szereppel bír, őriz és tükröz egy időszakot, viszonyítási pont, ugyanakkor párbeszédbe is lép azzal, aki átlapozza, kérdéseket tesz fel, válaszokat fogalmaz meg azzal a

tudással kapcsolatosan, amely az iratok keletkezése és a jelen valósága között eltelt időben felhalmozódott.

2004–2005-ben Keszeg Vilmos irányítása alatt egy, a 20. századi *néptanítók élettörténeteire* irányuló kutatás zajlott.⁷ Dolgozatom bizonyos részeiben szervesen illeszkedik ehhez a kutatáshoz, hasznosítja, beépíti, kiegészíti annak eredményeit.

Az emberi élet történetét, eseményeit sokféle képpen lehetséges elmondani, közölni, lejegyezni és felhasználni. Keszeg Vilmos az *élettörténetet az életpálya narratív reprezentációjának* nevezi. „Az élettörténet a narratív történetek egyike: progresszív rendszerként egy személy sorsát jeleníti meg a születés, a szerelem, a munka, a küzdelem, a halál mint alapvető biografikus toposzok által; az egyéni sorsot partikuláris környezetben, viszonyhálózatban, gyakran azzal kontrasztban állva teszi érzékelhetővé.”⁸ Az élettörténet és annak szakrepciója hátterében az a kutatói hipotézis húzódik meg, hogy az egyén életének története bepillantást nyújt az élet megélését szabályozó kollektív kulturális gyakorlatokba (gazdálkodás, társadalmi kapcsolatok, ünneplés stb.). Továbbá, hogy az egyén biografikus narratívuma implicit módon tartalmaz család-, közösség- és településtörténeti epizódokat.⁹ Az egyén saját múltjának történetbe foglalásával vagy elhallgatásával állapít meg jelentéseket, fed fel viszonyokat, összefüggéseket, tesz szóvá egzisztenciális kérdéseket, ugyanakkor a biografikus történeteket valamilyen társadalmi szükséglet tartja napirenden.¹⁰

1.2. A forrásanyag bemutatása

A kutatás elsődleges forrása a Haszmann Pál személyi iratai, amely oktatói, nevelői, illetve gyűjtő, rendszerező tevékenységébe is betekintést enged. Hagyatékából történetek részleges forrásközlések, kutatóknak is gyakran szolgáltatott adatokat, de teljességében mindaddig nem került alapos feldolgozásra. Az utódaira hagyott írásai, önéletrajzi jegyzetei, néprajzi és helytörténeti írásai, cédulázása pontos forrásanyagként szolgálhatnak.

A vizsgált anyag magába foglal személyes, magánjellegű dokumentumokat és hivatalos iratokat egyaránt. Az alapján, hogy mit tartottak érdemesnek megőrizni, az illető személy, család világról alkotott véleményére, közösségben betöltött szerepére, hivatástudatára is következtethetünk. Mivel jelen eset-

³ Lásd például: JAKAB Albert Zsolt 2003; POZSONY Ferenc 2008; Uő 2014; KESZEG Vilmos – SZALMA Anna-Mária 2011; TÁNCZOS Vilmos – TÖKÉS Gyöngyvér 2002.

⁴ KESZEG Vilmos 1996, 5.

⁵ VAJDA András 2013, 9.

⁶ OTTO, Lene – PEDERSEN, Lykke 2004, 35.

⁷ Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete,

1454/2004 számmal azonosított kutatás. Téma: XX. századi erdélyi néptanítók életpályájának és élettörténetének elemzése. A kutatás eredményei: OZSVÁTH Imola (szerk.) 2008; BÁLINT Dezső – KOVÁCS Pirokska – BALÁZSI Dénes – 2009.

⁸ KESZEG Vilmos 2011, 165.

⁹ Uo., 176.

¹⁰ Uo., 165–180.

ben is nemzedékeken át gyarapodó iratkötegekről van szó, ezek nemcsak egy egyén, hanem egy család, ezen belül több nemzedék érzelm- és gondolatvilágának hordozói.¹¹ Az egy személy köré épülő írott univerzum, valamint az egyénnek a család írásgyakorlatában játszott szerepe elemzését Keszeg Vilmos kezdeményezte.¹² Az ő kutatásait folytatva, Vajda András egy sáromberki paraszti iratcsoport elemzését végezte el, megvizsgálva annak szerkezetét, szövegtípusait, helyét, szerepét a család életterében.¹³ Az általa felvetett elemzési lehetőségek és szempontok érvényesíthetők Haszmann Pál személyi iratainak vizsgálatában is.

Haszmann Pál a néptanítók egyik tipikus példája, érvényes rá ebben a tekintetben az Oszváth Imola által a néptanítók és más társadalmi kategóriák élet-történetének Keszeg Vilmos irányításával lezajlott vizsgálata során tett megállapítás, amely szerint „a néptanítók az iskolai oktató-nevelői munka mellett a faluközösség szellemi vezetőiként széles körű tevékenységet folytattak. Többen közülük a település életének megszervezése mellett (színjátszó csoport, néptáncsoport, olvasóegylet, dalegylet stb. vezetése) említésre méltó néprajzi munkássággal is rendelkeznek.”¹⁴ Az esetünkben fennmaradt írott dokumentumok ezt is tükrözik. Az egyén életterében felhalmozódó iratok mint emléktárgyak az egyéni és a családi identitás materializálódásai, rámutatnak arra, hogy tulajdonosaik mennyire tudatosan kötődnek az előző nemzedékekhez.¹⁵ A dolgozatomban vizsgált irategyüttes, az azt létrehozó egyén életpályájának alakulása folytán arra is rálátást nyit, hogyan alkotja meg és utólagosan hogyan értelmezi, használja a család, a helyi közösség, illetve a kulturális emlékezet intézményeként működő helytörténeti múzeum a dokumentumokból kibontakozó élettörténet(ek)et.¹⁶

2. Haszmann Pál élettörténete, tanítói és tanári pályafutása, múzeumalapítói tevékenysége. A primer forrásanyag elemzése

2.1. Az elemzés tárgya

Ha az intézményt mint önálló entitást tekintem, a létrejöttét megvalósító egyénre, egyénekre is ráirányul a figyelmem. Ez indokolja a feltevésemet, hogy az intézmény története megírható az alapító egyéniségének, élettörténetének, szakmai pályájának vizsgálatával. Annál is inkább, hogy az alapító munkásságát folytatták fiai, napjainkban már bekapcsolódtak ebbe unokái, köztük jelen dolgozat szerzője is. Haszmann Pál gyűjtőmunkája, múzeumalapító szándéka közössége életét is alakította. Hipotézisem része volt az is, hogy az életút és a szakmai pálya áttekintése egyben kor- és társadalomtörténet, egy széles látókörű, változatos munkát végző, saját útját járó, de közösségben gondolkodó és közösségért cselekvő, 20. századi értelmiségi egyéni sorsának átfogó bemutatása, amely a néptanítók korabeli működéséhez is fontos adalékokat nyújt az elemzés során.

A két dossziében, amelyeknek iratait elemzem, és amelyeknek címkéjét – *Haszmann Pál okmányai, bizonyítványai, kinevezései és Haszmann Pál tanító iratait tartalmazó dosszié*¹⁷ – maga Haszmann Pál írta meg, összesen 153 irat található. Amellett, hogy tartalmukból rálátást nyerünk egy 20. századi értelmiségi pályájára, végigkövethetjük a történelem alakulását is a jelzett periódusban, világháborúkon, országhatár-módosulásokon, ideológiai változásokon keresztül, és kirajzolódik belőle ezeknek a történelmi eseményeknek a hatása az egyes emberek életére.

2.2. Gyermekkor és a szakmai felkészülés éve: 1902–1921

Haszmann Pál életútja a Kommandó melletti Gyulafalván¹⁸ kezdődött 1902. május 20-án.¹⁹ Édes-

¹¹ BÁNYAI Irén 1973, 169.

¹² KESZEG Vilmos 1998, 589–628.

¹³ VAJDA András 2009, 123–157.

¹⁴ OZSVÁTH Imola (szerk.) 2008, 21.

¹⁵ OTTO, Lene – PEDERSEN, Lykke 2004, 29–32.

¹⁶ Vö. HAUPTMAN Gyöngyi 2013, 23.

¹⁷ Utóbbi dosszién a címke románul van: *Dosar cuprinzând actele învătătorului Haszmann Pál*.

¹⁸ Kommandóról: „A történelmi Háromszék és a mai Kovászna megye legmagasabban fekvő települése (1017 m) a Háromszéki-havasokban. Régen Gyulafalva külterületi lakott helye volt, majd maga Gyulafalva is beleolvadt. 1889-ben jött létre, az ekkor telepített fűrészüzemmel, melynek alapítója Horn Dávid volt. Ez a gyár órányi pontossággal 110 évig működött (1889. okt. 17., de. 10 óra – 1999. okt. 17., de. 10 óra), és ma már csak a maradványait tekinthetjük meg, akárcsak az egykori kisvasútnak és a műhelyeknek – mindez felszámolódott. Kommandó a községi

rangot 1936-ban nyerte el.” (SIKÓ BARABÁSI Sándor 2014.)

¹⁹ Haszmann Pál Péter, édesapjára visszaemlékezve, felidézte, hogy két évvel halála előtt, 1975-ben elvitte még egyszer fiait Gyulafalvára, az egykori település helyére, ahol megmutatott mindent, hol álltak az épületek, hol volt a temető stb.: *A gyulafalvi kirándulásunk egy egész napot tartott, 1975-ben volt, egy szép őszi délutánon jártunk ott. Édesanyám felesomagolt, azt Lajoska kellett cipelje mindig, a csomagot. Édesapám előkérte, ott egy szép oldalon elköltöttük, majd Jóska bátyámmal sétálgattok, emlékeztek. Hol lehetett a kis kápolna, a temetőnél mindig megálltak, hiszen egyik testvérkéjük, Antónia porhüvelyé ott nyugszik, most már semmi sem maradt meg belőle. A hálás utókor 1500 halotról vagy sírról ad hírt, egy emlékművet állítottak a temetővel átellenben. Az 1975-ös kirándulás emlékére, Haszmann Pálra emlékezve, 2012-ben az utódok, e sorok szerzője is, szintén ellátogattak az egykori Gyulafalvára, felelevenítve a családról, a felmenők ezen ágáról őrzött tudást.*

apját, Haszmann Józsefet a vágterek akkori gazdája hívta a településre Budapestről; hogy ne kelljen a mozdonyokat generálni oda elvinni, inkább műhelyt rendezett be Kommandón, és hozatott szakembereket. Haszmann József ott ismerte meg a székelytamásfalvi Papp Máriát, akit 1901. augusztus 20-án vett feleségül. A dosszié legkorábbi irata 1912. június 24-i keltezésű, *Újraoltási igazolás* arról, hogy a tízéves, gyulafalvi „*Házmán Pál újraoltatott*”. Ehhez hasonló iratot még kettőt tartalmaz, egyik 1914. május 23-i, a másik 1917. február 17-i. Az 1912-es iratot időrendben három iskolai bizonyítvány követi, 1912-ből, 1913-ból és 1914-ből. Az 1912. június 22-én kelt *Elemi Népiskolai Bizonyítvány* az elemi iskola ötödik osztályának elvégzését igazolja, és jelzi: a diák dicséretes erkölcsi magaviselettel és szorgalommal járta ki az osztályt, kitűnő minősítéssel hit- és erkölcstan, írás, olvasás, magyar nyelv, fej- és jegyszámolás, földrajz, történelem, polgári jogok és kötelességek ismerete, természetrajz, ének, rajz, mezei, gazdasági, kertészeti gyakorlat (háztartásban), testgyakorlat tantárgyakból, írásbeli dolgozatainak külalakja rendes. 1912-ben, az ötödik osztály elvégzésekor Haszmann Pál tízéves.

Az 1912–13-as tanévet Kézdivásárhelyen, a római katolikus főgimnázium első osztályában kezdte, az 1913. június 29-én kelt gimnáziumi bizonyítvány jelzi, hogy latin nyelvből és mennyiségtanból elégtelen osztályzatot ért el. „*Az erd-i kath. státus igazgatótanácsának engedélyével javítóvizsgálatra bocsáttatván, az 1913. év aug 29-én megtartott javítóvizsgálaton a latin nyelvből nyert elégtelen érdemjegyét elégségesre javította, a mennyiségtanból ismét elégtelen érdemjegyet nyert. Osztályismétlésre utasítatik*” – jelzi a bizonyítványra jegyzett, 1913. augusztus 29-i mondat.

Az 1914. június 21-i *Polgári Fiú-iskolai Bizonyítvány* már azt tanúsítja, hogy kitűnő és jeles minősítéssel végezte el az 1913–14-es tanévet. A polgári fiúiskola első évében hit- és erkölcstan, magyar nyelv és irodalom, földrajz, számtan, mértan, természetrajz, szabadkézi rajz, mértani rajz, szépírás, ének, testgyakorlás szerepel *kötelezett* tantárgyként. Ezek közül természetrajzból és mértanból kapott kitűnő, a többi tárgyból jeles minősítést. A kézimunka és a zene mint rendkívüli tantárgy szerepel az oklevélen. Az irat szerint rendkívüli tantárgynak számított

még a latin, a francia, az angol nyelv, ezeket a polgári első osztályában még nem tanulták. Az oklevél jelzi azt is, hogy a tantestület határozata szerint felsőbb osztályba léphet.

Időrendben a következő két, 1914-ből származó okmány nem fűződik közvetlenül Haszmann Pál pályájához, de szorosan kapcsolódik családja történetéhez. Az egyik hivatalos irat az *Első Császári-Királyi Szabadalmazott Duna-Gőzhajózási Társaság levele* Haszmann Pál édesapjának, Haszmann József gépésznek címzetten, a másik írógéppel írt levél, a címzett válasza a hajózási társaságnak. A család története szerint Haszmann Pálnak az iskola elvégzése után Pólába kellett volna mennie tengerésznek, hiszen nagyapja ötven évet szolgált ott hajóskapitányként, és odavihette volna tanoncnak.²⁰ A gőzhajózási társaság a levélben arról érdeklődik, hogy mikor és milyen betegségben hunyt el a címzett édesanyja (Haszmann Pál nagyanyja), mivel ezt az adatot édesapja (Haszmann Pál nagyapja) elhunytja miatt közölnie kell a társaságnak a nyugdíjalap gondnokságával. Valószínűleg volt még egy levél, amely nem őrződött meg, mert Haszmann József egy január 27-én keltezett levélre válaszol, ahogyan azt a válasz első sora jelzi: „*Megilletődéssel és hálás szívvel vettem január 27-ki nagybecsű sorait.*” A levél tartalma is arra enged következtetni, hogy nem a fent idézett levélre volt a válasz, mert ez utóbbiban az édesapjának állítandó sírkövet köszöni meg a Dunagőzhajózási Társaság kormányosai betegsegélyző és temetkezési egyesület elnökségének. A válaszlevelet a jelzett év február 17-én írta Kommandón.

A dosszié időrendben következő irata egy *Értesítő* a kézdivásárhelyi polgári fiúiskola harmadik osztályának első félévéről, 1916. január 31-i keltezéssel. Ezt követi egy 1917. július 12-i hivatalos igazolvány, amelyet a kézdivásárhelyi magyar királyi állami polgári fiúiskola igazgatósága állított ki, illetve hitelesített pecsétjével. Eszerint *Házmán Pál* a kézdivásárhelyi állami polgári fiúiskola III. osztályát elvégezte. Az igazolványt „*az 1915–16-os tanévről kiállított Értesítő alapján, az erdélyi menekülés alkalmával elveszett bizonyítványának ideiglenes pótlására állították ki addig, míg az oláh betörés folytán megsemmisült anyakönyvek pótoltnak, s részére a szabályszerű bizonyítvány másolata kiállítható lesz.*”

²⁰ A család történetére vonatkozó adatokat Haszmann Pál Péter visszaemlékezésével, szájhagyományként átörökített történetekkel egészítem ki: *Apai nagyapámat Budapestről hozták el, apai dédnagyapám pedig ott volt a Dunán, hajóskapitányként élte az életét, Passautól a Vaskapuig hajózott. Édesapám sorsa is az lett volna, ahogy leírta a kommandói leírásában, ha nem jön a világháború, Pólába viszik, matróziskolába. Hajós ember lett volna belőle. Az első világháború nyomorúsága: apai nagyapámat elviszik katonának, a világháború végén szabadul, nagyon beteg, hazaér,*

még a családját láthatja, de pár napra rá, a háborúban szerzett betegségébe belehalt. Székelytamásfalván temetik el, nagyanyám, Pap Mária révén visszahúzódik a család, mikor már nincs kenyérkereső, a nagyanyám birtokrészére, ősi házába. Abba a házba még jártunk, később elidegenítették, le is bontották. Már a tamásfalvi ház sincsen meg, ami minket odaköt, az a tamásfalvi temető, ahol nagyapám, nagyanyám pihen, meg Szörce is, hiszen nagyanyámnak két testvére, egyik Karola néni, Székelytamásfalván élt, Pap Zinka néni meg Szörcsén.

1917. szeptember 25-i keletkezéssel egy magántanulók számára kiállított bizonyítványt az tanúsítja, hogy sikeresen elvégezte a polgári fiúiskola negyedik osztályát. Ez már az első világháború idején volt, amikor édesapja a frontról betegen tért haza, és egy hét leforgása alatt meghalt. Így Haszmann Pál életútja másként alakult, Póla helyett Székelykeresztúrra ment, a tanítóképzőbe.²¹ Ezt igazolja egy, az 1917–18-as tanévre szóló, Székelykeresztúron kelt *Bizonyítvány* arról, hogy a jelzett tanévben végezte el a tanítóképző első osztályát. 1918 és 1919 között a második évfolyam elvégzését igazoló bizonyítvány időrendben a következő irat. Az iskolai bizonyítványok alapján végigkövethető életének ez a szakasza, amely számos változást hozott számára. A tanítóképző harmadik osztályát már Sepsiszentgyörgyön végezte, a Csutak Vilmos igazgatása alatt működő Székely Mikó Kollégium elemi népiskolai tanítóképző-intézetében. Az 1920. június 21-i keletkezéssel bíró bizonyítvány jelzi: az iskolai záróértekezlet határozata szerint negyedik osztályba léphet. Az irat külső oldalára rájegyezték: „*Házmán Pált a IV. évfolyamra felvettem. Csíksomlyó, 1920. X. 4.*” Ennek az időszaknak a hivatalos okmányai tanúsítják tehát, hogy kronológiai sorrendben, két év Székelykeresztúr, majd egy év Sepsiszentgyörgy után Csíksomlyón fejezte be a tanítóképzőt. Mindezt a kanyargós tanulmányi utat nagyban befolyásolta az országos politikai-társadalmi helyzet:

„Az I. világháború Erdély tanítóképzésének lendületes fejlődését derékba törte. Befejezése után a győztes hatalmak által hozott trianoni békediktátum (1920. június 4.) az egész széles értelemben vett Erdélyt Romániához csatolta. A hatalomváltás azonban már jóval korábban elkezdődött, hiszen az 1918. december 1-jei gyulafehérvári román »nagygyűlés« határozatban mondta ki Erdély egyesülését a Román Királysággal. Bár a Gyulafehérvári Határozatok kimondták a létrejött Nagy-Romániában élő nemzeti kisebbségek teljes egyenjogúságát, a Kormányzó Tanács (Consiliul Dirigent) azonnal hozzálatott az oktatásügy önkényes átszervezéséhez, átvette Erdély iskoláinak leltárait, és elrendelte a román nyelv bevezetését, a Román Kormányzótanács iránti hűségesskü letételére próbálta kényszeríteni a »volt magyar állami iskolák tanszemélyzetét«²²

„*A tantestület záróértekezletének határozata szerint befejező képesítő-vizsgálatot tehet*” – állapítják meg. 1921. június 11-én megkapta az *Elemi Népiskolai Tanítói Oklevelet*.

2.3. Tanítói pályafutásának kezdeti időszaka: 1921–1934

Egy 1922. február 6-i, a gyulafehérvári püspökség által adott kinevezés szerint a kézdikővári római katolikus elemi iskolához kerül kántortanítónak. 1922. július 16-án kelt jegyzőkönyv tanúsítja, hogy pályázott a kántortanítói állásra. A hitközségi gyűlésen Zabola és Páva katolikus hívei vettek részt. Jelen voltak: Ujlaky János lelkész, Bodó Endre, Biszak István id., György László, Fejér János, Arros András, Arros Ferenc, Szőke Ferenc, Gábor Zsigmond megyebíró egyháztanácsosok, Gerits István pénztárnok, továbbá: Buchinger Mihály és Rudolf, Khell Gyula, Barabás Gy. Sándor, Sáfár György, Déri János, Fejér Mihály, Fejér Mihály káplár, Biszak Mihály, Mátyás Antal, Szabó Mihály, Biszak József, Bogdy Lajos, Sütő Ferenc, Sütő Mihály, Kozma Dénes, Hegyeli Ferenc, Barti János, Fejér Áron, Fejér József, Biszak Ferenc, Fejér Mihály ifj. és mások, illetve mintegy negyven zabolai hitközségi tag. Páváról: Vitos Ágost, Sütő Albert egyháztanácsosok, továbbá Bokor Andor, György András egyháztagok.

Ugyanazon év július 28-án bélyegzett püspöki kinevezés szerint, a júliusi közgyűlés határozatára hivatkozva, a zabolai római katolikus egyházközség helyettes kántortanítója lett „*az egyháztanács által megállapított javadalmazással*”. Ezekhez az okmányokhoz kapcsolódik két példány egy július 1-jén keletkezett *Díjlevélnek*, amely a zabolai római katolikus kántortanító illetményéről szóló határozatot foglalja magába. Ezt is a gyulafehérvári püspökség láttamozta, október 28-án. A díjlevél tartalmazza a kántortanító jövedelmére vonatkozó tudnivalókat és a kötelességeit is, ezek: „*Az összes kántori teendőket lelkiismeretes és buzgó végzése Zabolán–Páván és Kovásznán hagyományos szokásokhoz híven. A kijelölt osztályok pontos vezetése, oktatása a zabolai felekezeti (református) elemi népiskolánál. Az egyházi ének tanítása a zabolai és pávai el. népiskolák tanrendje szerint. Szükség esetén lelkész helyettesítése a hitoktatásban. Szigorú alkalmazkodás mindenekben az egyházi és tanügyi előjárók rendelkezéseikhez.*”

Zabolai állomáshelyén megalapította a római katolikus dalárdát, amely kiváló díjakat is elnyert a két világháború között, de írott dokumentumok, fényképek tanúsítják, hogy nagy szerepe volt a zabolai sportegylet, sportszövetség alapításában is:²³ „A román hatalom állandó szorítása, a folyamatos kisebbségi elnyomás ellenére Zabolán élénk, magyar szellemű művelődési élet bontakozott ki. Haszmann Pál, a fiatal római katolikus kántortanító 1923–1934 között működött a falu községi iskolájában. Nyomban

²¹ D.-HASZMANN Orsolya 2013, 11.

²² BARABÁSI Tünde 2006, 60.

²³ D.-HASZMANN Orsolya 2013, 12.

a faluba szóló kinevezése után megszervezte a zabolai római katolikus vegyes kart, amely nemcsak a községben, hanem a környéken is számos nagy sikerű előadást tartott. A kolozsvári székhelyű Romániai Magyar Dalosszövetség 1931-ben kitüntette Haszmann Pált, a dalegylet karnagyát, aki az indoklás szerint »a magyar dal szent ügyét 15 éven át szolgálta« Háromszéken.²⁴ Ugyancsak az ő nevéhez fűződik a Zabolai Sport Club megalakítása. A falu sportkedvelői, György Károly elnök és György Győző titkár kezdeményezésére 1933. június 29-én tartották az egyesület alakuló közgyűlését, amelyen Haszmann Pált alelnökké választották.²⁵ A hajdani Kancellária-kertben labdarúgáshoz és szertornához szükséges pályát teremtettek, amelyet nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek is használtak. Az iskolások például itt tartották a tanév végi hagyományos majálisukat, tornaünnepélyüket, emellett rúdmászást, zsákfutást és lepényevő versenyt.²⁶

Egy 1923. június 22-én kelt *Egyházi ének- és zeneképzésről szóló Bizonyítvány* tanúsítja, hogy a diák Haszmann Pál egyházi énekből és egyházi zenéből jelesre vizsgázott.

1924. június 23-tól már román nyelvű iratot is tartalmaz a dosszié: *Erkölcsei bizonyítvány*,²⁷ amelyet a zabolai néptanács állított ki, igazolva, hogy Haszmann Pálnak feddhetetlen erkölcsi viselkedése, büntetlen előélete van.

A két világháború közötti időszakban a kisebbségek jelentették a területileg és demográfiaileg megerősödött Románia számára az egyik alapvető problémát. Közülük demográfiaileg és politikailag is a legfontosabb a magyar kisebbség volt.²⁸ Ebben az időszakban (1920 után) a román államhatalom sietős és határozott berendezkedése és annak a kiteljesítésére vonatkozó rendelkezések sora lépett életbe. Ilyen intézkedés volt a román állam iránti hűségeskü, a román nyelv kötelező ismerete, tanfolyamokat és kötelező vizsgákat írtak elő ennek elérése érdekében, vagyis a közigazgatás, egészségügy, tanügy stb. teljes románosítása. Ez együtt járt a régi bélyegzők kicserélésével is. Az első időszakban még csak kivés-

ték a koronás címert a pecsétnyomók közepéből, majd teljesen kicserélték azokat csak román nyelvű körirattal. De ide sorolható az erkölcsi bizonyítvány igénylése is a hatalom részéről. Mindezek alól kivételt csupán az egyházak képeztek, bár esetükben is kicserélték a bélyegzőket román pecsétkörirattal, és a nyomtatványok fejlécei is legjobb esetben két-nyelvűek voltak. Ugyancsak átrendezés és tisztogatás zajlott a helyi és megyei közigazgatásban, a román államra fel nem esküdött hivatalnokok eltávolításával – az érthetőség kedvéért: a román államra való eskü letételét még a trianoni békediktátum megszületése előtt kérték, a nemzetközi jogi szempontból még magyar államterületen tevékenykedő magyar állampolgároktól.

A dossziében szereplő iratok sora az 1925-ös év anyagával folytatódik. Az 1925–1939-es időszakból 15 hivatalos dokumentumot őriz, ezek is jelzik az előbb vázolt helyzetképet, miszerint a román államhatalom berendezkedése rányomta a bélyegét a tanügy és a közoktatás minden területére. Elsőként egy, a román vasúttársaság által közalkalmazottak számára kibocsátott fényképes utazási igazolványt, könyvecskét emelünk be jelen áttekintésbe, ennek lapjain 1925 és 1930 közötti pecsétek sorakoznak. Érdekessége, hogy megőrződött benne egy lepréslent havasi gyopár is, Haszmann Pál fényképe mellett.

Az 1925-ös évből három irat maradt fenn, egyik egy augusztusi (pontos dátum nem olvasható), Nagyszebenben keltezett, a regionális tanfelügyelőség pecsétjével ellátott irat, amely arról értesíti *Pavel Hasmant*, hogy kinevezték ideiglenes tanítónak Zabolára. A második, 1925. szeptember 1-jei iratot a *Ministerul Instrucțiunii* adta ki *Pavel Hasman*, ugyancsak ideiglenes tanítói kinevezéséről Zabolára. A következő, fél ívlapra kézzel, magyar nyelven írt, 1925. november 19-én kiadott *Bizonyítvány* igazolja, hogy 1922. október 1. és 1923. szeptember 1. között a református felekezeti iskolában működött mint rendes tanító, valamint azt is, hogy állásának megszűnése nem munkaszerződés felbontása nyomán, hanem a felekezeti iskola miniszteri rendelet-

²⁴ A díszoklevelet bekeretezve, központi helyen őrzi a család a Cseh-kúriában.

²⁵ Ezt a szintén központi helyen, a családi ház falán bekeretezve őrzött díszes, kézzel írt kinevezés igazolja, amelyet György Károly elnök és György Győző titkár írtak alá. A *MENS SANA IN CORPORE SANO* mottóval ellátott, kézzel írt és rajzolt lapon az egyesület jelvénye látható, az alakulás éve egy babérkoszorúval övezett pajzson, ZSC monogrammal, az alábbi szöveggel: „Tisztelettel szíves tudomására hozzuk, hogy a Zabolai Sport Club az 1933. június 29-én tartott alakuló közgyűlésén Önt alelnökkévé választotta. Ez alkalommal kifejezést óhajtunk adni abbéli reményünknek, hogy Ön is ifjúságunk testi nevelésének előmozdítója lesz, és ha e tisztelet elfogadni kegyeskedik, örömmel látjuk tagjaink

sorában. Zabola, 1933. június 30. Sporttársi tisztelettel. Aláírók.”

²⁶ POZSONY Ferenc 2007, 56. – Pozsony Ferenc a 2012-ben vele készült beszélgetés során így fogalmazott erről: *Én Haszmann Pál tevékenységével itt, Zabolán, kisgyerekkoromban találkoztam, hiszen az 1950–60-as években sokan emlegették Haszmann Pált, aki fiatal tanítóként, néptanítóként itt kezdte pályafutását, majd innen került Csernátónba. Számtalan fényképet vettem elő rokonaim, barátaim, s ezeken a fényképeken azt láttam, hogy voltaképpen Haszmann Pál alapította itt, Zabolán a római katolikus dalárdát (...) néptanítóként jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy itt, Zabolán sportélet, sportszövetség alakult (...).*

²⁷ *Certificat de moralitate.*

²⁸ TÓTH Szilárd 2009, 525.

tel való bezárása miatt történt.²⁹ Az iratot kétnyelvű bélyegzővel – *Oficiul Parohial Reformát / Zabolai református lelkészi hivatal* – és dr. Szemethy Géza³⁰ református lelkész aláírásával hitelesítették. A magyar oktatás sorvasztása a Brătianu-kormány működése alatt – C. Angelescu közoktatásügyi minisztersége idején, 1922 és 1928 között – különböző formában és eszközökkel folytatódott. Ahogy távolodunk a trianoni békeszerződéstől, a román kormány a nemzeti kisebbségek irányába folytatott iskolapolitikájában (is) mind jobban az asszimilációs folyamat erőszakos továbbvitelére törekedett.³¹

Időrendben a következő, 1931. március 31-i okmány Haszmann Pál véglegesítő vizsgájáról szóló végzés. Ekkor még Zabolán állami tanító. Ezt követi egy *Certificat de naționalitate*, amelyet a zabolai polgármesteri hivatal bocsátott ki Pozsony Ferenc polgármester aláírásával.

Életpályájának harmadik szakasza, amelyet részletesen már korábbi elemzés bemutatott,³² az 1934-től 1977-ben bekövetkezett haláláig terjedő *csernátoni időszak*. Ez az előző két életszakaszhoz képest hosszabb, 43 évet átfogó periódus, amelyet három részre tagoltunk. Az első szakasz 1934-től, Csernátonban való letelepedésétől 1950-ig, a második 1950-től 1966-ig, nyugdíjba vonulásáig tart, ezek az aktív tanítói, munkás évei, együttesen kétszer 16, vagyis 32 évet átfogó időszakot képezve. 1952-ben tagja a sepsiszentgyörgyi múzeumi kollektíva amatőr tanácsának, annak a munkájának a megerősítéseként, amely elvezetett végül a csernátoni múzeum létrehozásához. Ehhez a tevékenységéhez sokatmondó adalékok szolgáltak az 1957 októberében Kézdivásárhelyen, a Rajoni Néptanács Végrehajtott Bizottsága Rajoni Műemlékvédő Bizottsága által kibocsátott különleges megbízólevél is, amelyben feljogosítják, hogy Kézdivásárhelyen és a rajon területén foglalkozzon a múzeumi tárgyak összegyűjtésével.

A nyugdíjba vonulás az emberi életben kiemelkedő, lélektani határtörténet is, lezár egy életszakaszt,

és az egyént személyes opcióinak, habitusának átgon-dolására, újraértékelésére is készíti. Haszmann Pál nyugdíjazása után sem szakadt el az iskolától: rajzot, kézimunkát tanított. Rövidebb a harmadik szakasz, amely 1966-tól 1977-ben bekövetkezett haláláig tart, 11 évet ölel fel, és ez már hangsúlyosan a múzeumi gyűjtőmunka, a régészeti tevékenység, a múzeumalapítási törekvések és a múzeum megnyitásának időszaka. Pályájának ezt a szakaszát a fennmaradt hivatalos iratokkal, illetve visszaemlékezésekkel dokumentáljuk. Erről az időszakról bővebb tudással rendelkezünk, a birtokunkban lévő adatok rávilágítanak Haszmann Pál kapcsolathálójára, közelképebe hozzák a körülötte kialakult szellemi műhelyt is, azokat a kutatókat, régészeket, történészeket, néprajzosokat, akikkel szoros baráti viszonyt ápolva, folyamatosan fejlesztette tudását, építette gyűjteményét. A Székely Nemzeti Múzeum intézményi levéltára az 1970–73-as évekből számos utalást tartalmaz a Csernáton területén végzett régészeti ásatásokra is, ezeknek ismeretével is dokumentáljuk a jelzett munkálatokban aktív szerepet vállaló Haszmann Pál tevékenységét.

Összegzés

Haszmann Pál életének és pályájának vizsgálatában három nagyobb korszakot különítünk el, ezek közül az első a gyermekkor és a szakmai felkészülés időszaka (1902–1921). Ezt a periódust, életének első 21 évét iskolai, pontosabban elemi népiskolai, polgári fiúiskolai bizonyítványokkal, értesítőkkal és tanítói diplomájával dokumentáljuk. Haszmann Pál esetében, ahogy utaltunk már erre, a hivatalos dokumentumok megőrzése tudatos gyakorlat, azaz sajátos viszony kialakítása az iratok tartalmával.³³ Ezek az iratok a munkája miatt is fontosak voltak, a tanügyben való elhelyezkedéshez szükséges bizonyítványok így végigkísérték életét, ugyanakkor az identitás jelzésére, bizonyítására is hiteles és kézzelfogható bizonylatokként szolgáltak. Az emberi élet-

²⁹ „A romániai kisebbségek anyanyelvi oktatásának háttérbe szorítása a békeszerződések ratifikálását (1921. július 26.) követően bontakozott ki. Az oktatásügyi kormányzat, Angelescu közoktatási miniszter vezetésével, elsősorban a még mindig rendkívül erős felekezeti iskolahálózat megbontására törekedett. Az 1921. július 30-i törvény értelmében végrehajtott földreform alapvető bevételeitől fosztotta meg a magyar egyházakat, s tette válságossá az egyházi iskolák létezését. A rendkívül nehéz körülmények közé került felekezeti iskolák működését egy sor diszkriminatív rendelkezés is sújtotta. A felekezeti iskolák tanáraitól megvonták a vasúti félárú jegykedvezményt (12 867/1922. államtitk. rend.), a felekezeti iskolába nem iratkozhatott be eltérő vallású tanuló, nem taníthatott más vallású tanár (63 875/1921. közoktatásügyi minisztériumi rend.) (...) A tanárokat román nyelvvizsgára kötelezték, és elégtelen román nyelvtudás címén sok esetben elbocsájtották. Az állami elemi oktatást egységesen először az

1924. július 26-i (M.O. 161. sz.) törvény szabályozta. A törvény leszögezte: az elemi iskolai oktatás az egész országban egységes (5. cikk), irányítása és ellenőrzése állami feladat, egyetlen iskola sem létesíthető a közoktatásügyi minisztérium engedélye nélkül (4. cikk.). Az oktatás nyelve román, a más, mint román nyelvű népességű községekben a közoktatásügyi miniszter által elemi iskolák létesíthetők, az illető népesség előadási nyelvvel, ugyanolyan arányban, mint a román községekben (7. cikk.).” (BARABÁS Béla et al. 1990.)

³⁰ Dr. Szemethy Géza 1925. február 1-jétől április 1-jéig helyettes, április 1-jétől 1926. október 31-ig rendes lelkész. Zaboláról Borosjenőbe távozott rendes lelkésznek. (Vö. POZSONY Ferenc 2002.)

³¹ SZABÓ Kálmán Attila 2009, 72–74.

³² DIMÉNY-HASZMANN Orsolya 2021.

³³ Vö. VAJDA András 2013, 9.

ben sok fordulópont előírászerű, kötelező jellegű, másokat az egyén maga választ meg. Így az életünk módosítások és adaptációk sorozata. Az adaptációk pedig éppen a fordulópontokra adott válaszaink.³⁴ Haszmann Pál édesapja, a Gyulafalvára érkező óbudai, félig sváb, félig magyar Haszmann József Székelyföldön megtelepedve „székellyé lett”. Feleségül vette a székelytamásfalvi Papp Máriát, akivel családot alapított. Ez a kettősség, származásának folyamatos igazolása németesen csengő neve miatt is, végigkísérte Haszmann Pál életútját a különböző történelmi korszakokban.

A történelem fordulatai az egyes emberek életére is nagy hatással vannak, így változott a fiatal Haszmann Pál életútja is az első világháború következtében, amelynek idején, 1917-ben elveszítette édesapját. A családi hagyomány szerint hajósiskolába vitték volna tanoncnak, ám ezt a háború felülírta. Édesapja halála után a legjobb kenyérkereseti lehetőségnek a tanítóképző elvégzése bizonyult számára. Az iskolai bizonyítványai pontosan tükrözik életének ezt a szakaszát, jelzik, hogy középfokú tanulmányait 1913–1921 között végezte, összesen négy helységben. Ennek az első időszaka 1913–1917, amikor a kézdivásárhelyi Állami Királyi Polgári Fiúiskolában tanult. Ekkor következett be életében, édesapja halála miatt az a fordulat, amelynek nyomán 1917-ben megkezdte tanítói képzése érdekében folytatott tanulmányait. 1917 és 1919 között az 1870-ben létesült székelykeresztúri Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézetben, 1919–20-ban a sepsiszentgyörgyi Református Tanítóképző Intézetben, míg 1920–21-ben a síksomlyói Római Katolikus Tanítóképző Intézetben tanult. Tanítói oklevelét 1921. június 21-én, kántori oklevelét a síkszeredai római katolikus tanítóképzőben 1923-ban szerezte meg.

Életpályájának második szakasza tanítói pályafutásának kezdeti, mintegy tizenhárom éves időszakát öleli fel, 1921 és 1934 között. Ezt a behatárolást, az életpálya ily módon történő korszakolását az indokolja, hogy mindkét évszám életének egy-egy sorsfordító eseményét jelzi. 1921-ben végezte el a tanítóképzőt, és kilépett a felnőtt életbe. A frissen diplomázott Haszmann Pál első kinevezését Kézdikővárra kapta, majd 1922-ben megpályázta és elnyerte a zabolai kántortanítói állást. 1934-ig Zabolán tanított, 1934

pedig egy újabb nagy fordulópont számára, a család-alapítás és a más településre költözés ideje. Életének egy teljesen új időszaka kezdődött akkor, amelyet az életpálya harmadik szakaszaként jegyzünk.

Végigkövetve a megőrződött iratok sorát, azt látjuk, hogy az életpálya második szakaszát már több irattípus dokumentálja. Elsőként 1921-ből egy püspöki katolikus kántortanítói kinevezés, majd az állás megpályázásához kapcsolódó jegyzőkönyv. Különböző dokumentumok – fényképek, diplomák – és visszaemlékezések tanúsítják, hogy zabolai munkálkodása idején létrehozta és vezette a dalárdát, de szerepe volt a sportegylet, sportszövetség megalapításában is. Tanítói pályafutása során különféle szakterületeken szerzett képesítéseket is bizonyítanak az iratok, ezeket önszorgalomból vagy államhatalmi nyomásra (román nyelvtanfolyamok, nyelvvizsgák) szerezte meg. A két világháború közötti időszakban, 1920 után a román államhatalom sietős és határozott berendezkedése annak a kiteljesítésére vonatkozó rendelkezések sorát léptette életbe. Ilyen intézkedés volt a román állam iránti hűségeskü, a román nyelv kötelező ismerete, ennek elérése érdekében tanfolyamokat és kötelező vizsgákat írtak elő. Ez a közsférában dolgozók életére különösképpen rányomta a bélyegét. Életének ebben a szakaszában egyházi ének- és zeneképesítést is szerzett, erről szóló bizonyítványt őriz a vizsgált anyag 1923-ból.

Az itt jelzett időszakból származó, elemzésünkbe beemelt iratok sorában szerepel a fent említettek kivül fényképes utazási igazolvány, erkölcsi bizonyítvány, nemzetiségi igazolás és 1931-ből egy bizonyítvány arról, hogy véglegesítő vizsgát tett, megerősítve ily módon tanítói képesítését, pályán maradását. Ez szakmai életében ugyancsak fontos mérföldkőnek számított.

A jelzett primer források mellett a második életrészszakasz vizsgálatát a néptanítókra vonatkozó szakirodalom segíti.³⁵ Haszmann Pálra is érvényes az a megállapítás, miszerint a néptanítók, az oktatói-nevelői tevékenységükön túlmenően, településük közösségének szellemi vezetői és szervezői. Vizsgálatunk ugyanakkor illeszkedni kíván, adalékokat nyújtva ilyen értelemben, a 2004–2005-ben Keszeg Vilmos irányítása alatt végzett, a 20. századi néptanítók élet-történeteire irányuló kutatáshoz.

Dimény-Haszmann Orsolya – Haszmann Pál Múzeum, Csernáton 326., RO-527070; haszmannorsi@yahoo.com

³⁴ Vö. MANDELBAUM, David G. 1982, 29–45.

³⁵ OZSVÁTH Imola (szerk.) 2008.

Irodalom

RMIL, II = *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, II, Kriterion, Bukarest, 1991.

*

- BÁLINT Dezső – KOVÁCS Piroska – BALÁZSI Dénes
2009 *Lámpások voltunk...* Mentor, Marosvásárhely.
- BÁNYAI Irén
1973 A „parasztirattarak” jelentősége az újkortörténeti muzeológiában, *Studia Comitatensia (Tanulmányok Pest megye múzeumaíróiról)*, 2, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 161–171.
- BARABÁS Béla – DIÓSZEGI László – ENYEDI Sándor – SEBŐK László – R. SÜLE Andrea
1990 *Hetven év – A romániai magyarság története 1919–1989*, Magyarságkutató Intézet, Budapest.
- BARABÁSI Tünde
2006 Az erdélyi magyar tanítóképzés történetének főbb állomásai, különös tekintettel a pedagógiai, pszichológiai jellegű tárgyakra, valamint a pedagógiai gyakorlatra, *Magiszter*, 2006/1, 60–75.
- DIMÉNY-HASZMANN Orsolya
2013 *A csernátoni Haszmann Pál Múzeum*, Székely Nemzeti Múzeum – T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
2021 Egy múzeomalapító néptanító életpályája és az intézményteremtés írott dokumentumok tükrében, *Korunk*, 2021/7, 9–20.
2021a *A csernátoni Haszmann Pál Múzeum története (Emberek és kontextusok 19.)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- HAUPTMAN Gyöngyi
2013 Élettörténet a múzeumi emlékezet terében, *Belvedere*, XXV/2, 22–33.
- JAKAB Albert Zsolt
2003 *Háromszék néprajzi és honismereti bibliográfiája (1844–2002)* (Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, XIII/1–2), Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- KESZEG Vilmos
2011 *A történetmondás antropológiája*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- KESZEG Vilmos – SZALMA Anna-Mária (szerk.)
2011 *A 20. század (biografikus) történetei* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 19.), Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- MANDELBAUM, David G.
1982 Egy életrajzi tanulmány: Gandhi, in: *Az életrajzi módszer. Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában* (*Documentatio Ethnographica* 9.; szerk. Küllös Imola), MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 29–45.
- OTTO, Lene – PEDERSEN, Lykke
2004 Összegyűjteni önmagunkat. Élettörténetek és az emlékezés tárgyai, in: *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordítás-gyűjtemény* (*MADOK Füzetek* 2.; szerk. Fejős Zoltán – Frazon Zsófia), Néprajzi Múzeum, Budapest, 28–39.
- OZSVÁTH Imola (szerk.)
2008 *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek*, Scientia, Kolozsvár.
- POZSONY Ferenc
2002 *Zabola*, Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest.
2007 Tájházak Erdélyben, *Acta Siculica* 2007, 551–556.
2008 Az erdélyi magyar társadalom kutatásának eredményei, in: *Kultúrakutatások és értelmezések* (szerk. Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos – Szabó Á. Töhötöm), Kriza János Néprajzi Társaság – Babeş Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 157–222.
2014 A székely társadalom kutatása, in: *Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22.; szerk. Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia), Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 41–93.
- SIKÓ BARABÁSI Sándor
2014 *Kommandó*, in: <http://www.mavsz.com/konferencia/20141017/kovaszna-kommando-tortenelem.doc> (letöltés: 2022. 01.10.).
- SZABÓ Kálmán Attila
2009 Az első világháború és az azt követő békediktátum hatása az erdélyi tanítóképzésre és népoktatásra, in: *Az erdélyi magyar tanító- és óvóképzés évszázadai 1777–2000* (szerk. Uő), Mentor, Marosvásárhely, 72–74.
- TÁNCZOS Vilmos – TÖKÉS Gyöngyvér (szerk.)
2001 *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*, Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete – Scientia, Kolozsvár.
- TÓTH Szilárd
2009 A „kultúrzóna” – szükség vagy politikai cél? Gondolatok a két világháború közötti román tanügyi törvények kapcsán, *Acta Siculica* 2009, 525–532.
- VAJDA András
2009 Egy sáromberki paraszti irattár elemzése, in: *Nemzedékek, kutatók, lenyomatok* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 17.; szerk. Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm), Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 123–157.
2013 *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros menti településen* (Emberek és kontextusok 9.), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Formarea și viața unui intelectual în prima treime a sec. al XX-lea, în oglinda documentelor personale

(Rezumat)

Practica conștientă de a păstra documentele personale oficiale înseamnă totodată stabilirea unei relații specifice cu conținutul acestora. În viața și cariera socio-profesională a fondatorului muzeului din Cernat, Pál Haszmann (Comandău, 1902 – Cernatul de Jos, 1977), putem distinge trei perioade mai mari, lucrarea analizând doar primele două, pe baza documentelor personale păstrate de familie. Prima etapă cuprinde perioada copilăriei și a pregătirii profesionale (1902-1921). A doua etapă reprezintă prima perioadă a carierei sale pedagogice, de treisprezece ani, dintre 1921 și 1934. Anul 1934 este un moment important, cel al întemeierii familiei și al mutării lui Pál Haszmann în Cernatul de Jos – activitatea sa de aici a fost deja analizată în lucrările anterioare ale autoarei.

The Life of an Intellectual in the First Third of the 20th Century and Its Antecedents – An Account Based on Personal Documents

(Abstract)

As a conscious practice, preserving official documents entails establishing a particular sort of connection between the contents of these documents and their keeper. Within the life of the Csernátton museum's founder, Pál Haszmann (b. Kommandó/Comandău, 1902, d. Alsócsernáton/Cernatu de Jos, 1977), we can delineate three stages, of which this paper will discuss the first two, relying on the personal documents held by the family. The first major period (1902–1922) encompasses Haszmann's childhood and professional formation. The second one, spanning the roughly 13 years between 1921 and 1934, consists of the initial phase of his career as a schoolteacher. 1934 constitutes a key turning point for him: this is the year of his starting a family and moving to Alsócsernáton. The subsequent course of his life has been examined in earlier papers.